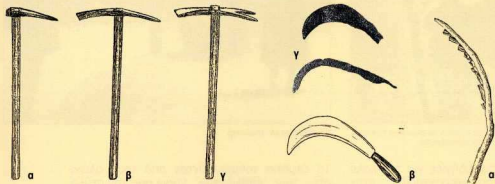

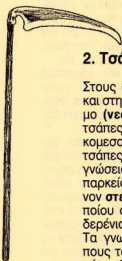
ΤΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ (3)

Βγένα Βαρθολομαίου Αρχαιολόγος

15. Τρεις διαφορετικοί τύποι σκαλιστηρίων, προσαρμοσμένων στη χρήση και στο έδαφος: α) Με μία μονάχα αιχμή, β) με μία άκρη αιχμηρή και μία πλατιά, και γ) με δύο δόντια κοπής και την άλλη άκρη πλατιά.

16.α. Δρεπάνια: α) Νεολιθική εποχή. Το δρεπάνι αποτελείται από ένα καμπύλο ξύλο, στο οποίο έχουν στερεωθεί λεπίδες από πυριτόλιθο. β. Μεταλλικά δρεπάνια με ξύλινη χειρολαβή. γ. Δρεπάνι από τις ανασκαφές της Ολύνθου.

2. Τσάπες, σκαλιστήρια (εικ. 15)

Στους σποφόρους (ξειδιώρους) αγρούς, αλλά και στην κηπευτική, χρησιμοποιήσαν, για σκάψιμο (νέαν, σκάπτειν) ή αερισμό του χώματος, τσάπες, μια που το έδαφος σ' όλες τις ανατολικομεσογειακές περιοχές σκάβεται καλά και με τσάπες. Λόγω των ελάχιστων ευρημάτων, οι γνώσεις μας για τα είδη της τσάπας είναι ανεπαρκείς. Πιθανότατα αποτελούνταν από ξύλινο **στελεάζον** (χειρολαβή), στο ένα άκρο του οποίου στερεωνόταν το μεταλλικό στοιχείο, σιδερένιο συνήθως.

Τα γνωστότερα ονόματα για όλους τους τύπους των σκαλιστηρίων είναι: **μάκελλα** (με μία μόνο πλευρά αιχμηρή) και **δικέλλα** (με δύο "δόντια" κοπής)¹¹. Στην *Ίλιάδα* (Φ 259) αναφέρεται άνδρας "χεροί μάκελλαν έχων", που σκαλίζει κήπο. **Η σμινύη**, με δύο σκαπτικά δόντια, είναι άλλο είδος τσάπας. Δεν είμαστε βέβαιοι για τις διαφορές που τυχόν είχε η σμινύη από τη δικέλλα¹². **Η σκαλίς** είναι επίσης τσάπα, ενώ το υποκοριστικό **σκαλιών** δηλώνει σαφώς μικρότερου μεγέθους ή βαρύτερο εργαλείο του ίδιου είδους, που χρησιμοποιούσε ο **σκαλεύς**. Τέλος, ο Ξενοφών στον *Οικονομικό* το συχνά αναφέρει αυτούς τους όρους και πολλούς άλλους σχετικούς με τη γεωργία.

18. Μεταλλικό δρεπάνι της Ρωμαϊκής περιόδου με μακριά λαβή.

20. Αγγείο των Ακρηντήρων, υπονεοιωνικό ρυτό με παράσταση αγρών που κρτούν εργαλεία.

17. Θερισμός με λελέκια (δρεπάνια με κονή χειρολαβή) (Βούλα Παπαιωάννου).

3. Το δρεπάνι (εικ. 16 α, β, γ, 17)

Κατά την ελληνική μυθολογία, ο Ήφαιστος κατασκεύασε το πρώτο δρεπάνι και το έδωσε στη Δήμητρα, για να διδάξει η θεά τον θερισμό στους κατοίκους της Σικελίας¹³.

Για το θερισμό, που γινόταν με την εμφάνιση των Πλεισιδών στο στερέωμα, γύρω στο Μάιο, χρησιμοποιούσαν **τὸ δρέπανον** (ή δρεπάνη ή ἄρηπ, κατά τον Ησίοδο). Στον *Οικονομικό*

19. Αλώνισμα (Nelly's). Έως τη χρήση των μηχανικών μέσων το αλώνισμα των νεότερων χρόνων, αίγουρο, δεν διαφέρει από εκείνο της αρχαιότητας.

21. Λίχνισμα (Δ. Τλούπας).

(18.1. κ.ε.ξ.) παρέχονται οδηγίες για τον καλό θερισμό· ο Όμηρος χαρακτηρίζει στην *Ὀδύσεια* το δρέπανον *εὐκαμπές*, δηλαδή καλώς καμπυλωμένο, ενώ στην *Ίλιάδα* (Σ 550) περιγράφει, στην ασιπίδα του Αχιλλέα, θερισμό με "ὄξειας δρεπάνας".

Το δρεπάνι αποτελείται από δύο τμήματα: την ξύλινη λαβή και τη λεπίδα, σε σχήμα ελαφρώς ή έντονα κυρτό. Τα ελληνικά δρεπάνια είχαν συνήθως κοντή λαβή, ενώ αυτά με μακρύτερη λαβή χρησιμοποιήθηκαν από τη ρωμαϊκή εποχή και εξής (εικ. 18).

Οι πρώτες λεπίδες δρεπανιού ήταν από πυριτόλιθο, προσεκτικά λειασμένες, ενώ η χρήση του ορειχάλκου και αργότερα του σιδήρου πρέπει να είχε ιδιαίτερα σημαντική επίδραση, γιατί περιόριζε τον κόπο του θεριστή και επιτάχυνε τον ρυθμό του θερισμού.

Εκτός από τα δρεπάνια για την κοπή των σιτηρών, χρησιμοποιούνταν και διάφορα κλαδευτήρια, κυρίως για κηπουρικές εργασίες, τα οποία μάλιστα αναφέρονται σε επιγραφές του ιερού της Αρτέμιδος Ορθίας στη Σπάρτη¹⁴.

Τέλος, *οἱ ἀμαλλοδετήρες* έκαναν τα θερισμένα σιτηρά δεμάτια (*ἀμαλλα* ή *δράγματα*) και τα μετέφεραν στο αλώνι.

4. Τα δεμάτια μεταφέρονταν στο αλώνι (ή *άλως* ή *ή άλωή*), το οποίο αναφέρει απλώς ο Όμηρος (π.χ. *Ίλιάδα* Ε 499), χωρίς να το περιγράφει, ενώ ο Ησίοδος (*Έργα και ήμέραι* 599) συμβουλεύει το αλώνισμα (*ὁ ἀλόητος*) να γίνεται "*χώρῳ ἐν εὐαεῖ καὶ εὐτροχάλῳ ἐν ἀλωῇ*", δηλαδή σε αλώνι ολοστρόγγυλο, όπου φυσά καλό αεράκι.

Αν και αναφέρεται συχνά από τους αρχαίους συγγραφείς, λίγα γνωρίζουμε για την κατασκευή του αλωνιού, το οποίο ελάχιστα πρέπει να διαφέρει από τα αλώνια που συναντούμε ακόμη, άρχιστα πια, σε πολλά μέρη της Ελλάδας¹⁵. Έτσι, μάλλον, ήταν ένας στρογγυλός, καλά καθαρισμένος, ισοπεδωμένος και "πατημένος" χώρος, στο κέντρο του οποίου στερεωνόταν στύλος. Δεν γνωρίζουμε πότε άρχισαν να χρησιμοποιούνται κτιστά ("εὐκτιμένη ἀλώη"), δηλαδή λιθόστρωτα αλώνια¹⁶.

Τα δεμάτια τοποθετούνταν από τους αλωνιστές, τους "ἐπαλώστας", γύρω από τον στύλο, ως την άκρη του αλωνιού κυκλικά, ενώ σχοινί, με μήκος περίπου όσο η ακτία του αλωνιού, στερεωνόταν με τη μια άκρη του στον στύλο και με την άλλη δένονταν στο περιλαίμιο, συνήθως, που φορούσε το ζώο (βόδι ή άλογο) (εικ. 19).

Τα ζώα παροτρύνονταν από τον αλωνιστή (*ἀλοητήν* ή *άλωέα*) να περπατούν γύρω γύρω στο αλώνι πάνω στα στοιβαγμένα στάχυα, αποσπώντας με το βάρος τους τον καρπό των δημητριακών από τον στάχυ.

Προγενέστερο είναι το αλώνισμα με το χέρι, χωρίς χρήση ζώου, πρακτική που διατηρήθηκε μόνο για τον αλωνισμό μικρής ποσότητας καρπών. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούσαν ειδός *κόπανου*, με δύο ξύλινα στελέχη (ένος μακρύτερου, της λαβής, κι ενός κοντύτερου, το να κύπτημα), τα οποία συνδένονταν, με λουρί ή σχοινί. Κρατώντας το μεγαλύτερο ξύλο, κτυπούσαν με το μικρότερο τα στάχυα. Χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή του σκληρό ξύλο, π.χ. οξιάς. Το αλώνισμα, με ή χωρίς ζώα, βοηθούσαν άλλοι γεωργοί που, κρατώντας δίκρανα, ξεχώριζαν όσους καρπούς είχαν ήδη αποχωριστεί από τον στάχυ. *Τὸ δίκρανον* ήταν εργαλείο με μακριά συνήθως ξύλινη χειρολαβή και δύο δόντια (διχαλωτό) στο ένα άκρο, ενώ *ή τρίναξ* είχε τρία δόντια. Το γνωστό ως "αγγεῖο των λιμητήρων"¹⁷ (υστερομινωικό ριτό, περί το 1550-1500) παριστά εορταστική πομπή αγροτών που κρατούν γεωργικά εργαλεία με μακριά λαβή. Αν και πρόκειται για εργάτες "ίσως προς συλλογήν του ελαϊοκάρπου", κατά τον Μαρινάτο, μας δίνουν μια αμυδρή ιδέα για το πώς θα ήταν τα δίκρανα ή α τρίνακες (εικ. 20, 21).

Σημειώσεις

11. Signe Isager - J. E. Skydsgaard, *Ancient Greek Agriculture*, London, N. York (Routledge) 1992, σ. 53.
12. S. Isager - J. E. Skydsgaard, *ο.π.*, σ. 52.
13. Αλ. Λέτσος, *Μυθολογία της Γεωργίας*, τόμ. ΙΙ. Θεσσαλονίκη 1952 (ανεκδόστη), σ. 46.
14. S. Isager - J. E. Skydsgaard, *ο.π.*, σ. 53.
15. S. Isager - J. E. Skydsgaard, *ο.π.*, σ. 53.
16. *ο.π.*, σ. 54.
17. Στ. Μαρινάτος - Μ. Χίμπερ, *Κρήνη και Μικραϊκή Ελλάδα*, Αθήνα (Εκδόσεις Αθήνων) 1959.